

СЛИКАР БРАНКО РАДУЛОВИЋ (1885–1915)

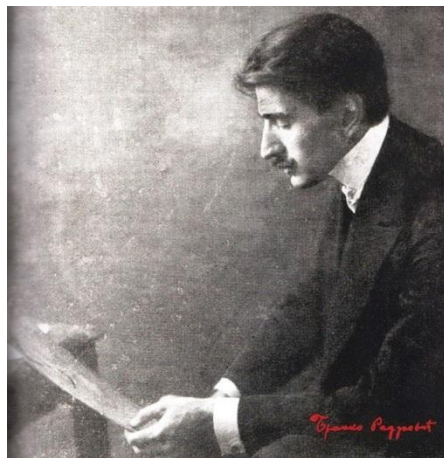
Анстракт: Иако је сликар Бранко Радуловић за свега тридесет животних и десетак креативних година заокружио циклус који стоји у самом врху српског импресионизма, о њему је остало мало забиљежено, а дјела су му данас, најприје немаром струке, расута и недовољно истражена.

Званично се школује у Београду и Прагу, а рукопис је изградио у Паризу.

Сликар учествује као добровољац у балканским и Првом свјетском рату, а прва и једина његова ретроспективна изложба, одржана у организацији мостарског Српског културног и просвјетног друштва "Просвјета", отворена је 30. септембра 2013. у Владичанском двору у Мостару.

Кључне ријечи: Мостар, Бранко Радуловић, импресионизам, балкански ратови, Први свјетски рат, ратни сликар, Влахо Буковац, Лазар Дрљача, Алекса Шантић, Риста Вукановић, Франтишек Женишек, Карел Рајзнер.

Одавно уснула усмена сјећања и ријетки писани извори, уз то не увијек и поуздани,¹ намијенили су Бранку Радуловићу, једном од првих српских модерних сликара с почетка двадесетог вијека, заборав у историји наше ликовне културе. За такву историју Бранко Радуловић није гајио, његовао своју слику. Он је био историја, свједок једног времена. Његово дјело актуелно је и данас као и 1907. у Сарајеву, у вријеме његове прве изложбе, или крајем прве и почетком друге деценије прошлог вијека, када је у успону, као и 1915. године, када се угасио и завјештао нам себе сликом и кроз слику. Вријеме у којем јесмо учинило нас је осјетљивим за

¹ (Симонида) Сиди Марјановић, Бранко Радуловић (монографија), ИП "Веселин Маслеша", Сарајево 1960; Лазар Трифуновић, Српско сликарство 1900–1950, ИП "Нолит", Београд 1973, стр. 46, 61, 68, 79, 380, 387, 411, 432 и 503; Азра Бегвић, *Сликарство*, у: Умјетност Босне и Херцеговине 1894–1923, Умјетничка галерија Босне и Херцеговине, Сарајево 1978. (без пагинације)

нашег сликара и његово дјело и препознало нас жељне давне намјере да он још једном, на овакав начин, оживи.

За разлику од сличних, мостарска трговачка породица Радуловић допушта својим синовима, Владимиру, Ристи и Бранку да сигуран занат замијене умјетничким занимањем.

Најмлађег Бранка, рођеног 26. маја 1885. у Мостару, мајка Ана прва и једина подржава у његовим раним сликарским покушајима и затим га упућује на своје блиске рођаке, Јову Јелића, првог Бранковог учитеља виолине, од које се он до краја живота неће одвајати, а у мостарском "Народу" ће писати о класичној музици² и Манојла Јелића, сценографа и барјактара Шантићевог пјевачког друштва "Гусле", који га уводи у ово друштво.

Мртва природа, 1903.

Основну школу и прве разреде гимназије Бранко завршава у Мостару, а затим, из породичних разлога, отац га упућује у београдску гимназију. Са осамнаест година живота Бранко је био, свакако, сасвим млад човјек. Био је, међутим, већ формиран у својој потреби и јасној намјери да се посвети сликарској умјетности. У некој од честих шетњи престоничким улицама, у дорћолској Капетан Мишиној, на броју 13, Бранко препознаје свој умјетнички дом. Убрзо он напушта гимназију и септембра (9) 1903. обрео се у Српској цртачкој и сликарској школи Ристе (1873–1918) и Бете Вукановић (1872–1972)³. Овакав Радуловићев избор никако није случајан пошто је она, како стоји у Извештају Српске цртачке и сликарске школе у Београду за 1902/1903. годину, штампаном у Београду 1903. као посебна брошура, "на првом месту, била припремна школа за стране сликарске академије".⁴ Поред редовних поука у мушком одјељењу, које води Риста Радуловић, Бранко Радуловић не изоставља ни часове код сликарке Бете Вукановић, која га упућује у тајне сликања на свили, о чему свједоче двије мале, до данас сачуване лирске мртве природе из 1903. Уз ове, Бранко Радуловић исте године, на академски начин професора Вукановића, ради "Портрет Анђе Голубовић".

Затвореном, загаситом, смеђом, са окер призвуком бојеном позадином, сликар настоји да нагласи први план, у који је смјештена сједећа фигура старије даме, с уочљиво вјерним пропорцијама фигуре. Свјетлост, усмјерена на лице

² "Народ", Мостар, 15. фебруар 1908, стр. 2; 21. март 1908, стр. 3; 12. децембар 1911, стр. 3.

³ Уписна књига Академије ликовних умјетности у Прагу за школску 1906/1907.

⁴ Преузето из: мр Маја Николова, *Уметничке школе у Београду (1857–1941)*, Педагошки музеј, Београд 2007, стр. 16.

портретисане, говори о тежњи за што тачнијим и вјернијим физичким представљањем лика. Богата одјећа ове даме сликана је редукованим тоновима смеђе и зелене, а акценти свијетлог окера на крзеном первазу њеног огртача, уносе у слику другачији звук.

За разлику од овог, каснији Радуловићеви портрети, најчешће чланова његове породице и пријатеља – оца Ђорђе, Лепе Јелић-Комљеновић (1907), доктора Јове Бокоњића (1908), доктора Војислава Кеџмановића – поред измијењеног сликаревог рукописа, они су и мале психолошке студије и интимне слике. Кроз наочале свог креативног Бранко је проникао у психологију ових ликована, постао саучесник у њиховом животу и, поред физичке сличности, на површину подлоге изнио и њихову душевну суштину.

Диплома Вукановићеве школе, од 24. фебруара 1905. године⁵, била је препорука за наставак студија на академији ликовних умјетности у некој од ондашњих европских умјетничких метропола. Боравак, бављење на страни, у Прагу, тражи и значајнију материјалну подршку. Обећана скромна очева помоћ била би недовољна и Бранко се обраћа "Просвјети", Културно-просвјетном друштву Срба у Босни и Херцеговини. Код куће, за вријеме ферија, умјесто припрема за упис на Академију ликовних умјетности у Прагу, Бранко је обавезан, како се наводи у мостарском "Народу", да, пошто је добио и пошто ће да користи стипендију "Просвјете", то врати "мисијама у народ". Алекса Шантић, председник и хоровођа друштва "Гусле", поучава Бранка у дириговању и послије само двадесетак дана Бранко се нашао на челу ђачког хора Друштва, чији чланови пјевају, глуме и рецитују по Херцеговини.

Овако забављен Бранко је закаснио са уписом на прашку Академију ликовних умјетности. Па ипак, у јесен те 1905. нашао се у Прагу.

Уписује се у Приватну сликарску школу професора Карела Рајзнера (Reisner, 1868-1913)⁶⁶, која важи за неку врсту припремног курса за упис на Академију ликовних умјетности.

Ферије 1906. године, као и обично, Бранко проводи у Мостару, сав у припреми за упис на Академију. Али, Бранко никако није могао да одоли, понијела су га дешавања у увијек бунтовној Херцеговини. Са друговима учествује у организацији првог штрајка дуванских радника у Мостару. Пред полицијом се склањају се Кифино Село, воде дуге разговоре, закупљени идејом, начином како да се земља ослободи од окупатора.

С јесени је Бранко Радуловић примљен на Академију ликовних умјетности у Прагу и то одмах у њено друго годиште.⁷⁷ У класи професора Влахе Буковца (1855–1922) затиче, нешто раније пристигле, 1904. године, двојицу наших сликара, Перу Поповића (1881–1941) и Тодора Швракића (1882–1931), којег познаје још из година учења код Вукановића у Београду.

⁵ Као под 3

⁶ Исто

⁷ Исто

Радуловић, једнако као Поповић и Швракић, одмах преузима, усваја професоров поентилистички манир и врло рано он овако слика "Портрет бискупa". Форма је ријешена у складу са академским принципима, цртежом, а затим је површина слике премрежена комбиновањем дужих и краћих смеђих, зелених, црвених и бијелих поентилистичких запета. Само је, смеђе-окер бојена, позадина другачије, слободније рађена, слободним потезом четке.

На обалама Влтаве Бранко Радуловић све чешће води дуге дијалогe са собом – сјећа се зелено-модрих вода завичајне Неретве, њених бијелих камених обала, зелених брежуљака Мостара, моћних чемпреса, који су се винули високо и који као да би собом да оплоде пејзаж неба. Све ово обасјано је прегрштима свјетла Радуловићевог Југа, које се полако прелијева на његову слику. А када наш сликар 1907. у Прагу види изложбу француских импресиониста и постимпресиониста, у којима препознаје своје "сликарско братство", од тада настоји да им се и физички приближи.

Радуловићево "Предвечерје у Мостару" из те године, у начину је поентилистичка слика, али он форму не описује, он је прати слободним потезом или потезима плаве, зелене, окера и наранцасте. Слика се, заједно са још двадесетак Радуловићевих радова, нашла на изложби 1907. у Српској школи у Сарајеву. У организацији друштва "Просвјета", тројица њених стипендиста, Перо Поповић, Тодор Швракић и Бранко Радуловић, овом изложбом хтјели су да покажу до тада научено и да апсолвирају студије код професора Буковца. Изложба није значајније подржана у јавности, осим у штампи, највише у мостарском "Народу", којег уређује Бранков брат Ристо, и "Српској ријечи", која доноси, уз неколико најава изложбе, и краће осврте, а чији се аутори слажу у једном – да се може већ на први поглед опазити да су они ученици Влахе Буковца и "да раде у његовој манири". Требало је да протекну године, деценије да ова изложба стекне своје мјесто у нашој ликовној историји, позицију и значај који носи – прве изложбе домаћих школованих сликара код нас.

По повратку у Праг, Поповић, Швракић и Радуловић настављају школовање у Специјалној школи Академије код професора Франтишека Женишека (1849–1916). Они се ту и разилазе, сваки од њих тражи и гради властиту поезију. Слика Бранка Радуловића се убрзано мијења, иако је још склон поентилистичком начину рјешавања слике ("Дјевојка с књигом", 1908)

Бранко се све чешће окреће природи, пејзажу који значајно расвјетљава.

Бранко Радуловић постаје све личнији. А када се ослободи скучених школских атељеа и стекне диплому, јула 1910. године, он све дубље рује по свом богатом менталном пејзажу који му нуди даље, другачији начин од свих оних ранијих – његова слика је сада пленеристичка. Он осјећа да је његовој слици неопходна и другачија, богатија средина, која ће више моћи да му пружа

Дјевојка с књигом, 1908

жи. Неколике молбе за стипендију, која би му омогућила одлазак и наставак студија у Паризу, а које он упућује Земаљској влади, остају неудовољене и Бранко живи на релацији Мостар–Сарајево–Беч–Праг.

Све чешће он погледа кроз прозор ("Поглед кроз прозор") и затим га

У шетњи, 1911.

раскриљује да би срео дјевојку, младу жену "У шетњи". На слици доминира бичасто нанесена расвијетљена жута, која се разлива њеном површином и само нешто чвршћа форма растиња и фигуре са сунцобраном, сликане акордом црвене, ружичасте и плаве, донекле подсјећајући на Радуловићев ранији начин. На овакав, пленеристички начин, сликано је и неколика мотива из Прага ("Прашки мотив" и "Мотив из Прага").

Бранко Радуловић је могао да постане мондени сликар, портретиста савремене буржоазije, али се ослободио тог искушења, избјегао му је јер је научио, схватио да, прије свега, треба да служи, да слуша интимне за-

хтјеве властите душе. А она га води у Париз, гдје се обогаћује новим искуствима.

Сусрет и познанство са сликаром Лазаром Дрљачом (1883–1970) 1911. у Бечу пресудни су за Радуловићев одлазак у Париз. На Дрљачин позив, материјално подржан највјероватније од Дрљачиног мецене инжењера Јована Ђурића из аустријског Лиенца, Радуловић стиже у Париз почетком 1912.⁸ Двојица наших сликара дијеле стан и атеље на адреси: Paris V – rue Descartes 11.⁹ Дрљача га упућује, заједно сликају копије слика старих мајстора у Лувру – Дрљача Тицијана и Леонарда, Радуловић Рембранта. Радуловићева "Ложа" из 1912. на трагу је рембрантовског начина сликања, рјешавања проблема или односа свјетла и таме.

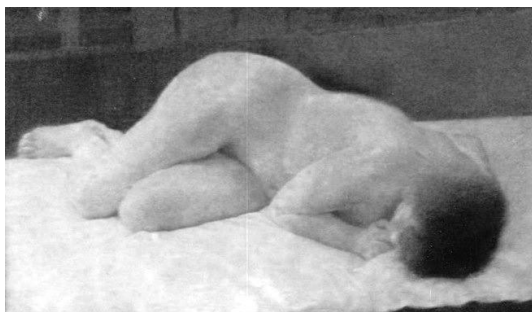
А онда, у октобру 1912. године, на први знак, звук трубе, Бранко Радуловић јавно признаје оно што годинама носи и дијели са блиским – браћом Владимиром и Ристом, Шантићем, Дучићем, двојицом Жерајића, Рундом, Вукановићима, Пером Поповићем, Швракићем – патриотизам, искрену љубав за Отаџбину. Опремљен пером, четкицама, бојама и подлогама, најчешће картонским, Бранко Радуловић одлази у балканске ратове. Мале серије његових слика, назване "Вуча топова" и "Ноћни логор", представљају сликареве ратне приче о страдањима, патњама, побједама – свему ономе што рат собом носи. Иако ратне, ове Радуловићеве слике није осјенила мрачна атмосфера. Оне су прије

⁸ Архив Босне и Херцеговине, Сарајево, ГЗ, 3233/12.

⁹ Видјети: Архив Босне и Херцеговине, Сарајево, ГЗ, 3233/12. и Данка Дамјановић, *Лазар Дрљача* (монографија), Умјетничка галерија Босне и Херцеговине, Сарајево 1990, стр. 43.

симфонија свијетлих потеза, сливених у планински процјеп којим тече колона објеката и фигура, датих тек у назнакама.

С прољећа 1913. Бранко је у Мостару. Отисне се и до Цавтата, стигне и до Дубровника, највише се задржава у Невесињу. Високи херцеговачки лјетни бескрај покреће Бранкову руку и он слика "Мотив из Невесиња", "Шарића цамију у Мостару", "Алеју", своју нову слику, којом је још значајније загосподарила свјетлост.

Лежећи женски акт, 1913

По повратку у Париз, у јесен те године, Радуловић се поново упућује у Лувр. Сада он тамо "среће" Дегаове балерине, које ће му послужити за даље студије свјетлости, али и Реноарове студије наог женског тијела, које Бранко Радуловић доживљава као неку врсту предлошка за слику "Лежећи женски акт", рађену 1913. године, а која се, не само у његовом него и у укупном српском импресионистичком сли-

карском опусу, означава као капитална. На начин импресионисте, ова невелика композиција (димензија 81,8 x 47,2 цм) ријешена је постављеним, једним наспрам других, тачкама и кратким потезима комплементарних, хладних и топлих тонова жуте и љубичасте, црвене и зелене и плаве и наранџасте, што њен садржај претвара у визуелну импресију или угођај.

Августа 1914. зачули су се звукови, исти они које Бранко слуша, чује 1912. године. Иако то не слуги, његов одлазак у Први свјетски рат истовремено је и његов опроштај са Паризом. И не само са Паризом. Бранко се заувјек опрашта и од Мостара, Београда, Прага... Зуставља се у Скопљу. У Команди дивизије српске војске повјерени су му административни послови.

Већ у зиму те године јављају се први знаци болести, а крајем 1915. године, иако његова рука и даље тражи облике, свјетлост, Бранков живот истиче лагано. Неког дана, с краја те године, приликом повлачења српске војске, Бранко Радуловић, изнурен болешћу, застаје.¹⁰

Прерани одлазак сликара Бранка Радуловића представља необично осјетљив тренутак за наше сликарство, умјетност времена у којем он живи и ствара, али и цијелог једног вијека, двадесетог, којем је он у нашим оквирима, свакако, један од значајнијих биљега. Па ипак, дозволило се да Радуловићевих тридесет животних и десетак креативних година, свакако довољних за другачије, преотме заборав. А онда, хтјело се да се истраје на припремама и реализацији прве самосталне изложбе нашег сликара прошле јесени у Владичанском

¹⁰ Бранко Лазаревић, Божидар Пурић, *Једно подушје*, Забавник, Крф, I, 5, 15. септембар 1917, стр. 2; Перо Слијепчевић, предговор у: Ристо Радуловић, *Чланци и расправе*, Српска књижевна задруга, коло XLIII, књига 299, Београд 1940, стр. 10.

ДАНКА ДАМЈАНОВИЋ, *Сликар Бранко Радуловић (1885–1915)*

двору у Мостару и недавном дефинисању дугометражног документарног филма "Праг и српски сликари", који сликара Радуловића смјешта у историју која памти Аралицу, Бијелића, Коњовића, Радовића, Перу Поповића, Швракића, Хакмана.

Томе се завјештава и ова ријеч.

Danka Damjanovic

The Painter Branko Radulovic (1885 – 1915)

Although the painter Branko Radulovic rounded a cycle which stands at the top of the contemporary Serbian painting for only thirty years of life and ten years of creative work, it hasn't been written much about the artist and today his works are scattered and poorly researched, mostly due to negligence of profession.

He was born on May 26, 1885 in Mostar, where he completed his primary and several years of secondary education which he continued in Belgrade, due to family reasons.

There he definitely decided to go in for painting and the first step in this regard was made on September 9 in 1903 by entering the Serbian Drawing and Painting School run by Beta (1872-1972) and Rista (1873-1918) Vukanovic. Branko immediately accepted academic painting style of Vukanovic and in the same year created "A Portrait of Andja Golubovic", and in the style of Beta Vukanovic he worked on silk small lyrical still lives.

Diploma of the Vukanovic's school from February 1905 was recommendation to continue his studies at an academy of fine arts in of the European art capitals. As he was late with enrolment in the Prague Academy of Fine Arts due to objective reasons, in the same year Branko attended the Private Painting School of Karel Reisner (1868-1913) which claimed to be a sort of preparatory course for admission to the Academy of Fine Arts.

In the autumn of the following year he was at the Academy, in the class of Vlah Bukovac (1855-1922), where he met two of our artists, Pero Popovic (1881-1941) and Todor Svrakic (1882-1931), with whom in September 1907 he will exhibit in Sarajevo in the first exhibition of the local educated artists. Branko Radulovic painted in a pointillist way of professor Bukovac, not only during studies in his class, but even in 1907 when he moved in the same academy to the special class of professor Frantisek Zenisek (1846-1916). A painting "A Girl with a Book" from 1908 testifies about it. Soon Branko Radulovic freed his painting from pointillist "colored" dots and shorter and longer brushstrokes and took *en plein air* characteristics, as a girl "In a Walk" was painted in 1911. Departure, moving to Paris in the beginning of 1912 with the invitation of our painter Lazar Drljaca (1883-1970) with whom he shared the apartment and studio, marked the most important turning point in the handwriting of the painter Radulovic. After several copies by

Rembrandt, templates for Branko Radulovic painting were Renoir's studies of a nude female body. It resulted in "Lying Female Nude" which Branko painted in 1913 in the spirit of the original impressionism.

It is quite certain that Branko Radulovic would further transform his expression in Paris in accordance with the current European art if he didn't set himself one important task – a patriotic one. Firstly he participated in the Balkan wars and then in World War I, where he was stopped for ever in 1915.